

DUTOR CHOLG‘USINING KELIB CHIQISH TARIXI VA UNING ANSAMBDAGI O‘RNI

*Shukurjonova Xusnora Farhod qizi,
Erkinova Shohsanam Sharifjon qizi,
Guliston Davlat Universiteti o‘qituvchisi,
Guliston Davlat Universiteti
“Xalq cholg‘ularida ijrochilik”
ta’lim yo‘nalishi 3 – bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Xusnora Shukurjonova
Guliston Davlat Universiteti, o‘qituvchi
Email: xusnorashukurjonova8@gmail.com
Tel: 99 870-98-24*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalq cholg‘usi dutorning kelib chiqish tarixi, orkestr va ansambl ijrochiligidagi o‘rni haqida ma’lumot berilgan.

Annotation: This article provides information about the history of the Uzbek folk instrument dutor, its role in orchestra and ensemble performance.

Аннотация: В данной статье представлена информация об истории узбекского народного инструмента-датора, его роли в оркестровом и ансамблевом исполнении.

Kalit so‘zlar: Cholg‘u ijrochiligi, ijrochi sozandalar, kuylar, orkestr va ansambl.

Key words: Instrumental performance, performing musicians, tunes, orchestra and ensemble.

Ключевые слова: Инструментальное исполнение, музыканты-исполнители, мелодии, оркестр и ансамбль.

Dutor cholg‘usi Markaziy Osiyoda keng tarqalgan milliy cholg‘u hisoblanadi. Bu cholg‘u nafaqat o‘zbek xalqi, balki qardosh tojik, uyg‘ur, turkman, qoraqalpoq xalqlari orasida keng tarqalib, o‘zlarining sevimli cholg‘ulari deb hisoblashadi. Dutorga o‘xshash bo‘lgan cholg‘ularni Ozarbayjonda “Saz”, Gruzinlarda “Panduri”, Qirg‘izlarda “Komus”, Qozoqlarda “Dombra” va Xitoyliklarda “Pipa” nomlari bilan qo‘llanilib kelgan. Dutor torli chertma cholg‘u guruhiga kiradi. O‘zbek xalqining dutor cholg‘usi muloyim, nafis va shirali ovozi bilan boshqa cholg‘ulardan ajralib turadi.

“Xalq orasida dutor “dilkash cholg‘u” nomini olgan. Unda ijro etilgan har qanday kuy ohang qalb torlarini tebratadi. Chunki bu nola qalb istagan ohangdir. Shuning uchun

dutor ayollarimiz qo‘lida hasrat quroli, dil izhorini namoyish etish uchun hamroh bo‘lgan ko‘ngil oshnosidir”.¹

Dutor haqidagi dastlabki ma‘lumotlarni Navoiyning zamondoshi Zaynulobiddin al-Husayniyning “Musiqaning ilmiy va amaliy qoidalari” nomli risolasi (XVI bobi) da uchratamiz. XVI-XVII asrlard “Dutoriy” taxallusi bilan ijod qilgan (Hirotlik Yusuf Mavdudiy Dutoriy, Mashxadlik Mirquliy Dutoriy kabi) sozandalarning nomlari manbaalarda saqlangan. Dutor cholg‘usi asosan tut, o‘rik, yong‘oq daraxt yog‘ochlaridan yasaladi. U katta noksimon shakldagi qovurg‘ali kosa, yog‘och deka va uzun ichak pardalar bilan bog‘langan dastadan iborat, kosa bilan dastani birlashtiruvchi qism esa yong‘oq daraxtidan yasaladi. Qadimda dutorlar ham boshqa yog‘ochdan yasaladigan cholg‘ular kabi o‘yma ravishda ishlangan. Buxoro, Xiva va Qoraqalpog‘istonda ikki qovurg‘ali, Samarqandda to‘rt qovurg‘ali, Toshkent, Qo‘qon va boshqa shaharlarda o‘n-o‘n ikki qovurg‘ali dutorlarni uchratish mumkin. Qovurg‘a choklari esa ingichka suyak yoki yog‘och piltalar ya‘ni chiziqlar bilan berkitilgan. “Mazkur cholg‘u 1948-yili Usta Usmon Zufarov tomonidan yasalgan. Uning kosasi 10 dona qovurg‘adan iborat bo‘lib, choklari suyak piltalar bilan berkitilgan. Dastasi va bosh qismi sadaf va suyakdan ishlangan naqshlar bilan bezatilgan. Bo‘g‘zi o‘yma ravishda ishlangan bo‘lib, unga yog‘och o‘ymakorlik san‘ati orqali gul va bulbul tasviri tushirilgan. Qopqog‘ida 14 dona sadolantiruvchi o‘yiqalar mavjud. Dutor og‘irligi 850 gr, uzunligi 1200 mm, kosa kengligi 210 mm². Dutor cholg‘usining torlari ipak iplaridan eshiladi. Ular Tanovar sozi (kvartaga), Munojot sozi (kvintaga), Qo‘shkor sozi (unisonga) sozlanib ijro qilinadi.

Dutorda va dutor jo‘rligida ijro etilgan qo‘shiq, ashula va kuylarning ohanglari zamirida sharq mumtoz adabiyotining namoyandalari Lutfiy, Navoiy, Atoiy, Bobur shuningdek, Zebunniso, Uvaysiy, Nodira, Mahzuna, Ojiza va boshqalarning ijodidan rang olgan lirik falsafiy mazmun yotadi³.

Dutor sozining professional ijrochilik amaliyotidagi o‘rni juda katta va bu jarayonda cholg‘uning jahon musiqa namunalari ijrochiligi bilan harakterlanadi. Ayniqsa Sharq va Ovrupa kompozitorlarining asarlari dutor ijrochiligida yanada joziba va ma‘no anglatadi. Chunki Orif Qosimov, Doni Zokirov, G‘ofur Qodirov, Xamid Raximov, Mardon Nasimov, Mustafu Bafoev, Qahramon Komilov, Abdusaid Nabiev, Alisher Rasulov kabi o‘zbek bastakorlari va kompozitorlarining dutor cholg‘usi uchun zamonaviy uslubda yaratgan asarlari ijrochilik amaliyotida o‘z o‘rnini topishga

¹ Lutfullayev.I. Dutor alt uchun moslashtirgan asarlar. (O‘rta maxsus va kasb hunar ta‘lim muassasalari o‘quvchilari uchun to‘plam), Faylasuflar T.; 2015

² Cholg‘u asboblari haqida ma‘lumot. Musiqa asboblari Tanbur, Dutor va Soz haqida ma‘lumot.)

³ J.Rasultoev. “O‘zbek dutor ijrochiligi” T.; “O‘qituvchi”1997

ulgurgan. Musiqa ijrochiligi amaliyotida dutor cholgʻu ijrosini maromiga yetkazib ijod qilgan, ustozlik darajasida faoliyat olib borgan bir qancha sanʼatkorlar ijod qilib oʻtgan. Ulardan Zohidjon Obidov, Faxriddin Sodiqov, Mahmud Yunusov, Orif Qosimov, Gʻulom Qoʻchqorov kabi ustoz sanʼatkorlar mavjud. Oʻzbekistonda dutor cholgʻusini yasovchi taniqli marhum ustalardan Usta Usmon Zufarov, Zirojiddin Muhiddinovlarni hamda hozirgi kunda ijod qilayotgan Abdunabi Abdugʻofurovlarni aytish mumkin. Oʻzbekistonda mashhur sozandalardan Orif Qosimov, Turgʻun Alimatov, Gʻulom Qoʻchqorov, Roʻzibibi Xadjayeva, Usta Usmon Zufarov, Malika Ziyayeva, Boqijon Raximjonov, Sulton Qosimov, Gulchehra Muhammedova kabi mohir sozandalar dutorni xalqimiz ichida sevimli va ommaviy boʻlishiga katta hissa qoʻshganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilyos Lutfullayev “Dutor alt uchun moslashtirilgan asarlar” (Oʻrta maxsus va kasb hunar taʼlim muassasalari oʻquvchilari uchun toʻplam) T., 2015
2. J.Rasultoev “Oʻzbek dutor ijrochiligi” T., 1997
3. Shavkat Rahimov “Dutor” (Musiqa va sanʼat maktablari uchun oʻquv qoʻllanma) T., 2004.
4. G.Muhammedova “Dutor” (Musiqa va sanʼat maktablari uchun oʻquv qoʻllanma)